

Árvizek az egyesítés előtti és utáni Esztergomban (1876-1897)

A 20. század közepének más vidékeken nagy károkat okozó árvizei Esztergomban komoly védekezésre készítették ugyan a helyieket, ám komoly károkat a város belső területe már nem szenvedett.

Köszönhető ez a némileg nyugodtabb helyzet annak a két súlyos károkat okozó árvíznek, amelyek még mind a 19. században vonultak le a Dunán, s egyikük Esztergomban azóta is a legmagasabb jégmentes vízállást hozta.

Ez az árvíz az 1876-os volt, (ezt egyébként a városszerte, így itt a Városháza falán is táblával megörökített nagy jeges árvíz az 1838. évi márciusi múltá csak felül). A másik, az ennél az 1876. évinél kb. 50 cm-rel alacsonyabb, a városegyesítést hamar követő 1897. augusztusi áradás volt, amely azért lényeges, mert ezután valósultak meg azok a beruházások, melyek ugyan csak évtizedek múlva váltak szükségessé, de akkor nagyon: az említett 1941-42-ben, 1954-ben, 56-ban és - erre bizonyára még sokan emlékeznek - 1965-ben.

Tehát most az 1876-os február 23-tól március végéig tartó jeges, majd jégmentes hosszú - 35 napos - árvízről, és az 1897. évi augusztus 6-8-i hirtelen és heves lefolyású vízáradásról, városi történeteiről lesz szó.

Ahogy az ilyenkor lenni szokott, a kor közvéleménye, közhangulata hamar megtalálta a "felelősöket" (szinte mindig *külsőket*, jó messze lévőket), de később józanodtak a hangok és felismerték a helyben orvoslandó teendőket is. (Mindig hangsúlyozva persze: a bajok fő okozója *máshol* van, ám mivel ezekre nincs befolyásunk, bekövetkeztükre ezentúl is fel kell készülni, hogy legalább minket ne érjen...).

És ahogyan szintén lenni szokott, az idő tovább múltával halványul a katasztrófa emléke, már egy év múlva is alig-alig emlékeznek rá, s a baj utáni nagy fogadkozások szépen köddé válnak - jöhet az újabb baj.

Mindezeket itt bevezetőként azért mondtam el, hogy lássuk: *tipikus* dolgokról van szó, helyi színekkel fűszerezve.

Az 1876. évi télutói árvíz előbb jeges (jégtorlódás miatt), majd nagy kora tavaszi esőzésekkel együttes hirtelen hóolvadás miatt hosszú jégmentes árvíz volt.

Január végén a városok, a megye és a Prímácia még azon polemizáltak, vajon kinek kellene a Duna erős jegén a Párkánnyal összekötő kocsitutat megcsinálni. Senki sem törődött azzal, hogy az erős fagyok után majd hogyan vonul le a jég, az esetleges torlaszok felemelte, visszaduzzasztotta Duna nem önti-e el a várost. (Mint előtte legutóbb 1850-ben).

A helyi sajtó tele a vállalkozó szellemű esztergomi *sportsmannek* váci korcsolya-kirándulásának lélegzetelállító izgalmaival és a Garam megfagyott kiöntéseivel szervezett jégbál várható fejleményeivel (mivel azon állítólag "*városunk hölgykoszorúja is korcsolyával jelenend meg*").

Csak február 14-én tűnik fel egy rövid hír, az "*Esztergom és vidéke*" lapjain "*Szerény figyelmeztetés*" címmel. Ez az első jeladás, melyet egy hét múlva már határozott hangú, ugyan mindössze hatsoros felhívás követ "*Figyelmeztetés*" címmel.

Aztán már újabb hét elteltével "*Az árvíz napjai Esztergomban*" a lap vezető tudósítása az első oldalon...

A szabad királyi városban voltak egyedül károk; a Víziváros és Szentgyörgymező alacsonyabban fekvő területeit is meglátogatta ugyan a víz, de épületkárt nem okozott. A királyi város árvízkarát *Kollár Antal* polgármester jelentette a városi testületnek 1876. április 4-én. Ezek szerint 400 ház áll vízben, a lakásából kiszorítottak száma 1896 fő volt (a királyi város akkori lélekszáma 7.000, a 4 későbbi Esztergomot adó településé összesen kb. 13.000 fő volt).

A részletes károk felvétele utáni jelentés 55.000 Ft-nyi épületkárról, 18.000 Ft-nyi ingóságokban történt vagyonszétválásról szól, s ehhez jön még a szántóföldek tetemes kára.

A 400 ház, amelyről a polgármesteri jelentés szól nagyrészt a városnak a Városháza mögötti laposabb részein volt. Víz alá került a Széchenyi tér maga is, de itt csak a pincék kerültek veszélybe. A halászközi utcája, a Duna utca és a Szent Anna templomtól a Duna felé elterülő Tabán városrész szenvedte el a legsúlyosabb megpróbáltatásokat. A Tabán vályogházai egymás után omlottak a habokba, a kis földszintes házikók ereszeik erő jéghideg vízbe. A lakosság a magasabban fekvő Szent Anna kolostorba menekült, melyet *Simor* hercegprímás a tragédia első hírére megnyitott a rászorultak előtt.

A városi árvízbizottság jól látta el feladatát: *Papp János* rendőrkapitány elnökletével már a vész kezdete előtt megszervezte a csónak-közlekedést az alacsonyabb területeken; erre azután nagy szükség is lett később, mert március elején jégmentesen tetőzött a Duna, és ekkor kellett a károsultak nagyobb többségét házából kimenteni.

Szintén a bizottság feladata volt végig a városi élelmezés megszervezése. Ez nem volt egyszerű, mert az Esztergomba vezető utak víz alatt álltak, járhatatlanok voltak. Alapélelmezésről van szó, kenyérről-krumpliról-babról, némi húsról.

A legnagyobb gond természetesen a kenyér biztosítása volt, hiszen a pékműhelyek rendszerint pincében vannak a kemence jobb hőkihasználása okán, s ezeket már a szivárgó vizek is megtámadták. Ezen a problémán a városi önkéntes tűzoltó egyesület emberi erővel hajtott karos szivattyúinak beállításával segítettek, sikerült is a problémát megoldani.

Az árvíz március 8-án tetőzött, nem kis kétségbeesést okozva a városban. Akkor ugyanis már 20 dereglye tartotta fenn a kapcsolatot az elárasztott városrészek és a többi között, de ezek is majdnem kevésnek bizonyultak, mikor a menekülteknek addig helyet adó Szent Anna kolostor földszintjére is behatolt az áradás. Aznap természetesen főzni sem tudtak.

Mindössze két olyan esetről van tudomásunk, mikor akadozott az árvízi szervezet működése.

Az elsőnél *Borz Imre* halászmestert állították pellengérré, mondván, hogy spekulációs céllal visszatartotta dereglyéit a mentéskor. A helyi sajtó ilyenkor hisztérikus hangot megütni hajlamos tudósítója "embertelen vadállat"-nak nevezi a szerencsétlen halászt, akiről persze utóbb kiderült: vétkes a vádban, maga is részt vállalt önkéntesként a rászorultak kimenekítésében, s minthogy családjától távol volt 5 csónakja közül egyet hátrahagyott, ha nekik is menekülniök kellene. Szóval minden *fordítva* volt...

A másik eset kicsivel cifrább, mert érintettjei a város jeles polgárai, hivatalnokai: *Burány János* városi főügyész, aki beosztottként a árvízbizottság alá helyezte magát, *Beliczay Gyula* ügyvéd, az önkéntes tűzoltóegylet parancsnoka, *Horváth Mihály* árvízbizottsági tag, *Nagy Béni* állítólag heveskedő tűzoltó és aki feje fölött az urak csetepatéztak: a mit sem sejtő, végig meg nem szólaló *Schömbeck Mihály* pékmester. Akinek a műhelye biztosításához kirendelt szivattyú ügyében pattant ki a személyeskedésig, egymást tettelegességgel, öntudatvesztésig lerészegedéssel, sőt árvízi panamázással vádoló perpatvar (az Esztergom és Vidéke hasábjain).

Már rég vége volt az árvíznek, az emberek talán el is felejtették volna, ha az érintettek nem vitatkoznak még hónapokon át körömszakadtáig, kinek is volt igaza. Talán a főügyésznek, mert a vele együtt a péknél történő szivattyúzás érdekében fellépő *Horváth Mihály* árvízbizottsági tagot *Papp János* a bizottság elnöke külön dicséretre terjesztette fel, mert "*a mentőeszközök vezényletében és elhelyezésében tapintatot és kiváló buzgalmat tanusított*".

Még néhány szót a segélyekről. A hercegrímás költségére a Szent Anna kolostorban az alábbi étel mennyiség osztatott ki. 10.000 kenyér, 20 mázsa hús, 12 zsák krumpli, a főkáptalan részéről 5.150 kenyér, hogy csak a legnagyobb tételeket említsük, hangsúlyozva, hogy vége-hossza nincs a kisebb természetbeni adományoknak.

Kétszer ad, ki gyorsan ad - ez a jelszó, amikor a károsultak pénzbeni megsegítése kerül sorra. Itt már eléggé felemás a kép: az első - nagyrészt márciusban összegyűjtött - pénzádományok eléggé szűkösek. Talán, sőt inkább biztosan: ezért válaszolja azt a megye közgyűlése a belügyminiszternek a dunai árvízkárosultaknak gyűjtésre felhívó levelére, hogy ami itt összegyűlt, azt köszöni megtartja az itteni ínségeseknek, sőt még a másutt begyűjtöttekért is folyamodik.

Ha azt tekintjük, hogy egy esztergomi belterületi földszintes ház kerttel 1876-ban kb. 2.000 Ft-ba került, akkor bizony siralmas a befolyt mindössze 1.673 Ft 53 kr., amiből még a mentőeszközök és munkások bérét is fizette a város. Szétosztani így csak 1.323 Ft 47 kr. maradt.

Ez bizony elég kevés, különösen akkor, ha tudjuk, hogy ebbe az összegbe *Beszédes Sándor*, a város fotográfusa árvízi albuma tiszta bevételét, kerek 500 Ft-ot fizetett be. Egyébként a ma oly nagy ritkaságból közel 80 bekötött példány kelt el, egyenként 6 Ft-ért, az önálló képek ára 80 kr. volt.

És még egy valószínűleg akkor is, ma azután pláne ellenőrizhetetlen úgynevezett "színes" az 1876. évi árvíz sajtójából: a barátok temploma és kolostora előtt 1838-ban az árvíz elvonultakor üreget találtak. Egy rabot bocsátottak le, aki föld alatti folyosót, azon márványlapokat és egyéb régiségeket talált. Az *Esztergom és Vidéke* a korabeli történetet a régiségek iránt "szenvedélyesen érdeklődő" *Simor* hercegrímás figyelmébe ajánlja...

Esztergomot az 1876. évi árvíz után a Kis-Duna mentén és várost délről határoló síkság felől gáttal vették körül. A Tabánt is védő gát közmunkával, ill. annak kiváltásával készült, melyet háztelkenként róttak ki: egy egész háztelekre 2 napszámot, az egyéb adózókra egyet-egyet.

1891-ben volt szükség először a gátra, de nem okozott csalódást, a várost a kora tavaszi nagyvíz nem öntötte el.

Nem így 1897-ben, mikor augusztus elején meglehetősen hírtelenséggel érkezett az áradás: egy hét alatt több mint 250 cm-rel nőtt a Duna magassága.

A várost még nem veszélyeztette komolyan ez, mikor már kitört a botrány: a város nem állította be a szigetekre a kompokat, s a sok 10.000 Ft-nyi széna a szó szoros értelmében elúszott. A helyi lap augusztus 5-én még viccelődik a dolgon: "a béka koncert a hivatalnok hatyúdalává válhat" - írja az *Esztergom és Vidéke Kollár Károly* gazdasági tanácsos mulasztására célozva.

És bár már volt vízállás előrejelzés (több mint 10 éve) azt "árvíziként" még nem tudták kipróbálni - árvíz híján. Most is érkeztek jelzések, amelyek figyelmeztetőek voltak, mégsem eléggé. A pozsonyi nagyvíz két nap alatt ér le Esztergomba, ám a pozsonyi vízmérce mögött ott van még a Vág torkolata, amely az előre jelzett vizet jócskán megemelte. Szintén probléma volt, hogy 1876 óta háromszor változott a dunai vízmércék „*sem pontja*”, így csak az alaposan gyakorlott mérnök tudott eligazodni a vízállásokban.

Árvízi vészbizottság augusztus 2-án alakult, *Niedermann József* rendőrkapitány vezetésével. Az alakuló ülés után a bizottság kiszállt a védművek ellenőrzésére és azokat jó karban lévőnek találta. Egyedül a "széna ügyben" is sáros városi gazdasági tanácsost *Kollár Károlyt* rótták meg, mert a Kis-Dunára levezető lépcsőket nem szedette be, s már többet elvitt a víz.

Ami ezután következett az tényleg nem tartozik a város aranykönyvébe: "*Esztergom lemoshatatlan szégyenfoltja*" fogalmaz az *Esztergomi Lapok* amiatt, hogy olyan árvíz okozott óriási károkat, amelyet könnyedén kivédhettek volna.

A bajok az ominózus első árvízbizottsági bejárásnál kezdődtek, amikor is a bizottság túlzó magabiztossággal nyilatkozott a védművek állapotáról. Mint utóbb kiderült ez egyáltalán nem volt rendben, olyannyira nem, hogy csütörtökön este fél tíz tájban a városi gátak több helyen átszakadtak.

Addig azonban a bizottság elkövette a legrosszabbat is: elbagatellizálva a veszélyt nem mozgósította a lakosságot, sem értékei, sem pedig a sáncok védelmére. Közerő szervezésére egyáltalán nem került sor; félve a tabáni nincstelenek haragjától feléjük nézni sem mertek, azok pedig érthetetlenül közönyösen várták sorsukat. "*Röhögve nézték a katonák igyekezetét, még szerszámot sem adtak kölcsön!*" - írja az *Esztergomi Lapok* felháborodott szerkesztője. De nem volt különbség a többi városrész lakossága sem, hisz inkább szőlőikbe menekültek a pénteken közmunkára toborzó, házról-házra járó árvízbizottságiak elől. Mindössze 10 embert és 20 szekeret sikerült szuronnal odahajtani a gátra, de ők is hamar elszeleltek.

A helyzetet a katonaság mentette némiképp. Előbb (még szerdáról csütörtökre hajnalban) riadóval ébresztettek 200 bakát a gátak erősítésére, majd az egész ezred jött délelőtt futva a Strázsa-hegyi lőtérrel a sáncokra. A polgármester erejéből csupán arra telt, hogy mikor erősítést kértek tőle - 20 hordó sört küldött. *Wojnovich* ezredparancsnok már délután 3-kor jelezte, hogy az egyedül védekező katonaságot kimerültségük miatt este 8-kor visszavezényli a laktanyába.

Szinte hihetetlen, mégis igaz, hogy a folyamatosan emelkedő vízállás ellenére a város továbbra sem szervezett semmilyen védekező erőt a katonaság helyére: amikor a holtfáradt legénységet, (8 helyett 9-kor) takarodóra vezényelték, a munka teljesen abbamaradt. Nem csoda hát, hogy aznap éjjel több helyen átszakadt az 1876 után épített, amúgy is erősen elhanyagolt védőrendszer.

A katonákat parancsnokuk - látva a városi vezetés elképesztő tehetetlenségét és az óráról órára növekvő pusztulást - másfél óra pihenés után visszaküldte a városba, hogy új védvonalat építsenek. Reggelre (!) már mérnök is került és kezdett a helyzet normalizálódni.

Ekkor azonban újra a polgármester vette a kezébe az irányítást, oly szerencsétlenül, hogy ismét csak bajt okozott: *Niedermann* rendőrkapitány-árvízbizottsági elnökön kívül még másoknak is teljhatalmú utasítási jogot adott, így okozva káoszt az amúgy is nehezen munkára foghatók körében.

A fejetlenségen végül is a Duna könyörült meg: amelyen gyorsan áradt, olyan gyorsan le is apadt a víz színe, átengedve a teret a helyreállításnak. Itt már inkább éssen volt a vezetés; volt is mitől tartani, hiszen a fertőzött kutaktól már 1876-ban is jelentkezett a városban a tífusz, pedig akkor tél volt, 1897-ben pedig forró augusztus. Az árvíz utáni polgármesteri rendelet csak azoknak engedte meg a házaiba visszaköltözést, akiknek lakását a közegészségügyi és állékonysági szemle erre alkalmasnak találta. A kerületi tisztii főorvos követelésére a Tabán régi közkútját betömték.

Hasonlóan az 1876. évihez tengeri kígyóvá nőtte magát a még az árvíz előtti "széna ügy". December közepéig (!) folyt a polémia az ügyről, azután minden érdemi eredmény nélkül kimúlt. Valószínű, hogy a város vezetői jobbnak látták a bolhát nem elefánttá növelni - mert mi lett volna akkor az ő vétkeikkel ?!

A városban 780-an jelentettek be árvízkárokat, kb. 170.000 Ft értékben.

Felvetődött az az árvizek elleni védekezésben az akkori Magyarországon bevett gyakorlattá vált megoldás is, hogy *Táttal együtt árvízmentesítő társulatot* szervezzenek. "*Ehhez még 3 árvíz kellene*" - írja rezignáltan az *Esztergomi Lapok*. Nem is lett, jelentős állami ráfordítással készült el később a város árvízvédelmi rendszere. Ezt úgy sikerült kieszközölni, hogy az akkor már jó pár éve folyó Felső-Duna szabályozásra sikerült fogni az árvizeket.

Érdekes végezetül megemlíteni, hogy a 20. század végén sokak által visszafordítani követelt Felső-Duna szabályozást akkor Esztergom közvéleménye is erősen szorgalmazta. Az 1897. évi árvíz után felhívással fordultak a kormányhoz, hogy a Csallóközben és Szigetközben folyó munkákat - *gyorsítsa fel!*

Kaján Imre